

28. Meyer Ch.F. English corpus linguistics. An introduction / Charles F. Meyer. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 168 p.
29. Online Etymology Dictionary [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.etymonline.com>
30. Ooi V. B. Y. Computer corpus lexicography / Vincent B. Y. Ooi. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 1998. – 243 p.
31. Renear H. A. Text Encoding / A. Renear // A Companion to Digital Humanities / eds S. Schrelbman, R. Siemens, J. Unsworth. – Oxford : Blackwell, 2007. – P. 218–239.
32. Sinclair J. Corpus and Text – Basic Principles / J. Sinclair // Developing Linguistic Corpora: a Guide to Good Practice / ed. M. Wynne. – Oxford : Oxbow Books, 2005. – P. 1–16.
33. Sinclair J. Preliminary recommendations on text typology [Electronic Resource] / J. Sinclair // EAGLES Document EAG-TCWG-TTYP/P, 1. – Mode of Access : <http://www.ilc.cnr.it/EAGLES96/texttyp/texttyp.html>

Леміш Н. Е. Корпусная метаразметка специальных текстов по лингвоантропогенезу.

Статья посвящена определению критериев корпусной метаразметки специальных текстов по лингвоантропогенезу. Достижение цели реализуется путём уточнения понятий “лингвоантропогенез”, “специальные тексты”, “метаразметка” и поиском набора элементов для метаразметки специальных текстов. Предлагается включить в метаразметку специальных текстов по лингвоантропогенезу такие группы метаданных: текстовые метаданные; данные про автора; лингвистические метаданные; тематические вопросы (с функциональными сферами); технические метаданные, что позволит существенно сократить время технической работы с корпусом, расширит круг его пользователей и повысит объективность результатов исследований по проблематике лингвоантропогенеза.

Ключевые слова: корпусная метаразметка, специальные тексты, лингвоантропогенез.

Lemish N. Ye. Corpus Mark-up of Specialized Texts on Linguoanthropogenesis.

The paper deals with peculiarities and criteria defining for building corpus mark-up of specialized texts on linguoanthropogenesis. The aim was achieved through specifying of the concepts “linguoanthropogenesis”, “specialized texts”, “mark-up”, as well as describing the set of components to form the mark-up of such specialized texts. In the end the author suggested the following groups of metadata to be included into the mark-up of specialized texts on linguoanthropogenesis: textual metadata; data about authors; linguistic metadata; thematic issues (including their functional areas); technical metadata, which would help to save time on technical processing of the corpus, expand the range of its users and increase the objectivity of the obtained results on the problems of linguoanthropogenesis.

Keywords: corpus mark-up, specialized texts, linguoanthropogenesis.

УДК 81'367.625

Леута О. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДІЄСЛІВНОГО ПРЕДИКАТА В СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ

У статті проведено аналіз сучасного етапу розвитку вітчизняної та зарубіжної граматичної науки в царині тлумачення природи та принципів організації речення. Особливу увагу звернено на становлення та здобутки семантичного синтаксису як нового етапу інтерпретації закономірностей породження речення на засадах вербоцентризму. Проаналізовано роль та конструктивні здатності предиката як основної ланки структури речення, розглянуто найпоширеніші класифікації дієслівних предикатів у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. Акцентовано увагу на перспективах розвитку синтаксису через дослідження предиката.

Ключові слова: синтаксис, семантика, структура речення, предикат, дієслово, дієслівне значення, валентність, вербоцентризм, типологія предикатів.

Однією з найважливіших проблем мовознавчої науки залишається питання тлумачення природи та виявлення закономірностей породження головної комунікативної одиниці – простого речення. Історія лінгвістики з античних часів безперервно пов'язана зі спробами побудови вичерпної класифікації одиниць різних рівнів мови, серед яких речення займає чільне місце. Складність розв'язання цієї проблеми зумовлена багатьма об'єктивними чинниками: синкретичним характером речення, наявністю кількох рівнів його будови, необхідністю врахування структурних і функційних показників, комунікативними особливостями тощо. Традиційні класифікації, вибудовані на формальних показниках компонентів структури, давно довели свою неспроможність і зараз лише частково задовольняють потреби лінгводидактики. Представники різних мовознавчих шкіл особливо з другої половини ХХ ст. активно розробляють і намагаються реалізувати на практиці нові підходи до тлумачення природи речення й вироблення принципів його класифікації. Семантичний синтаксис став новим етапом розвитку граматичної науки й відкрив численні перспективи синтаксичних досліджень. Особлива роль у цьому належить проблемі предиката з його особливою конструктивною функцією та домінувальною позицією в реченні.

Мета статті – представити сучасні інтерпретації дієслівного предиката в структурі речення.

До питання предиката в структурі речення зверталися представники різних шкіл та епох, починаючи від Аристотеля й завершуючи новітніми розробками.

Звернення сучасних граматичних теорій до проблем семантики не змінило основоположного місця дієслівного речення у синтаксичних дослідженнях. Вербоцентризм як інерційне явище представлений практично в усіх семантичних моделях опису мови. Аналізуючи цю ситуацію, Н. Ю. Шведова зауважує: “Дослідження семантичної структури слов'янського речення здійснюють зараз майже винятково на матеріалі дієслівних речень, бо категорії семантичної структури речення нерідко виводять із лексичної семантики дієслова і пов'язаних з ним “актантів” [15, с. 469].

Семантична орієнтація сучасних синтаксичних теорій є виявом потреби вивчення тісного діалектичного зв'язку форми і змісту у мові. У семантичних дослідженнях із синтаксису не лише усвідомлено методологічну опозицію граматики / семантика, але й визнано примат семантики над формою, бо, як відзначає О. Є. Кибрик, “[...] як зміст, так і формальні ознаки синтаксису значною мірою зумовлені семантичним змістом” [10, с. 21].

Різноманітні напрями семантичних досліджень синтаксичних конструкцій отримали назву “семантичного синтаксису” [див. про це, напр., Вихованець 2004; Мірченко 2001; Загнітко 2006]. У славистиці семантичні дослідження в царині синтаксису представлені працями Т. Б. Алісової, Й. Ф. Андерша, Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, Г. Белічової-Кржижкової, Ж.-П. Бенуа, Т. В. Булигіної, І. Р. Вихованця, М. Б. Всеволодової, В. Г. Гака, К. Г. Городенської, А. П. Грищенка, Ф. Данеша, Н. Л. Іваницької, А. П. Загнітка, Г. О. Золотової, С. Кароляка, Т. П. Ломтєва, М. В. Мірченка, Р. Мразека, Ю. С. Степанова, Н. Ю. Шведової, К. Чвані та ін.

Семантику речення в різних мовознавчих школах сприймають неоднозначно, хоча можна виявити деякі загальні ідеї синтаксичної семантики, які певною мірою враховує більшість дослідників:

– з одного боку, семантика речень відображає позамовну ситуацію і в кінцевому результаті зумовлена нею; з іншого боку, семантика речення пов'язана із способами розуміння світу і є головним засобом формування, вираження і повідомлення думки;

– для значення речення характерна відносна ідіоматичність; воно не є простою сумою компонентів, хоча їхні значення релевантні на семантичному рівні;

– семантика речення тісно пов'язана з його граматичною будовою.

Певна невпорядкованість термінологічного апарату у царині семантичного синтаксису зумовлена тим, що систему семантичних функцій та методику семантико-синтаксичних досліджень було сформовано у різних лінгвістичних напрямках і школах: логічних, породжувальних, глибинно-відмінкових, референційно-рольових і функційних граматиках. Завдяки залученню до граматичних пошуків аспектів семантичних і логічних досліджень було осмислено й уведено у науковий обіг такі важливі для сучасного розуміння будови синтаксичного рівня мови та методики його опису поняття, як “предикат”, “типологія предикатів”, “актантна рамка”, “семантичний суб'єкт і типологія суб'єкта”, “семантична рольова структура речення”, “пропозиція” як спосіб концептуалізації дійсності у реченні-висловленні та деякі інші. Сьогодні вже ґрунтовно опрацьовано уведене ще Ш. Баллі поняття диктуму / модусу як об'єктивного і суб'єктивного змістів речення, простежено механізми взаємодії формальної і значеннєвої сторін організації речення; упроваджено поняття “модель речення” як особливого структурно-семантичного інваріанта; відкрито закономірності елімінації компонентів, що дозволило по-новому інтерпретувати односкладні речення; осмислено релевантність структурно-семантичної організації речення з позицій мовця і слухача.

Денотативно-номінативні концепції семантики речення, опис диктумних чи пропозитивних змістів (характеристик) речення дали змогу розвинути семантичний аспект граматичного статусу дієслівних речень, бо семантичні параметри зумовлюють багато їхніх граматичних показників.

Створення типології предикатів, лексико-семантичні дослідження дієслів, а також встановлення репертуару актантів, особливо об'єктних ролей, відкриває нові можливості для створення структурно-семантичних класифікацій дієслівних речень. Семантико-синтаксичні дослідження виявляють як структурну, так і значеннєву ієрархічність будови дієслівних речень, допомагають зрозуміти організацію дієслівного речення за принципом компонентного членування. У семантико-синтаксичних розвідках з'ясовують нові закономірності синтагматичної взаємодії компонентів структур у сфері дієслівних речень та природу дериваційних можливостей речень.

У створенні структурно-семантичної типології речень одним із найважливішим завдань є чітке наукове тлумачення поняття предиката і вироблення типології предикатів, бо “комплексний “об'ємний” розгляд якостей дієслівного предиката відкриває можливості побудови семантико-синтаксичної класифікації речення, що виявляє єдність форми і змісту в синтаксисі. Категорійно-граматичні типи предикатів і взаємозумовлені типи та форми предикованих суб'єктних компонентів – об'єктивний критерій, який здатний конструювати єдину семантико-синтаксичну класифікацію речень” [9, с. 169].

Тривалий час у східнослов'янському мовознавстві різноманіття семантико-граматичних видів предикатів не використовували послідовно як основу для класифікації типів речень. У процесі опису способів вираження присудка враховували звичайно його морфологічну форму, але недостатньо уваги приділяли співвідношенню його морфологічних, синтаксичних, семантичних ознак.

Предикат – нині одне з найпродуктивніших понять сучасного семантичного синтаксису – об’єкт та інструмент синтаксичних досліджень. Виявлення вершинної ролі дієслівного предиката у формуванні речення услід за Л. Теньєром послідовно застосовують у трансформаційних і породжувальних граматиках, глибинно-відмінкових (Ч. Філлмор), рольових (О. Джонсон) і референційно-рольових граматиках (Р. Ван Валін, У. Фолі). У рольовій граматиці центром речення є дієслівний предикат, у якому потенційно закладене значення речення [17, с. 153]. Ч. Філлмор розглядає речення як систему глибинних відмінків, що є характеристиками імен у їх логічному відношенні до предиката. Для Р. Ван Валіна і У. Фолі “найфундаментальнішою частиною цієї системи (семантичної рольової структури елементарного речення) є предикат – основний лінгвістичний засіб опису ситуації” [4, с. 383].

Усі семантичні дослідження простих речень, і насамперед дієслівних, можуть ґрунтуватися на: типах пропозицій (П. Адамець, Т. В. Шмельова та ін.), на типових значеннях синтаксичних конструкцій (Г. О. Золотова), на семантиці структурної схеми (Н. Ю. Шведова), характері семантичної структури речення (Й. Ф. Андерш, В. Ю. Норман та ін.), синтаксичних концептах (З. Д. Попова), логіко-семантичних типах речень (Н. Д. Арутюнова, Є. М. Ширяев), семантико-синтаксичних категоріях (М. В. Мірченко). Дослідники звертають увагу на типи предикатів як базові семантичні сутності мови і мислення, на основі яких здійснюють опис структурно-семантичної організації дієслівного речення. Одна з найпоширеніших у східнослов’янському мовознавстві типологія речень Т. П. Ломтева побудована на основі значеннєвої сторони дієслівного предиката, який задає кількість і функції предметних компонентів. Основним і типовим засобом вираження предиката виступає дієслово – повнозначне чи неповнозначне. Отже, дієслово є обов’язковим компонентом речення, а зв’язок між предикатом-дієсловом та предметами-іменами здійснено на основі їхніх валентних відношень.

У сучасному синтаксисі предикат найчастіше розглядають як організаційне начало (ядро речення), “центральну синтаксему” [7, с. 137]; “конструктивний центр, навколо якого згруповані як формально-синтаксичні, так і семантико-синтаксичні компоненти речення” [1, с. 15]. За визначенням Ю. С. Степанова, “предикати – це особливі універсальні семантичні сутності, їхня категоризація представляє узагальнення об’єктивних явищ буття” [12, с. 312; 323]. Аналогічно роль предикатів розуміють Р. Ван Валін та У. Фолі, які наголошують, що “предикат – основний лінгвістичний засіб опису ситуації” [4, с. 383].

Поняття предиката у сучасному мовознавстві пов’язують із поняттям “пропозиція” [7, с. 21–39] – мовним втіленням певного стану справ у дійсності, ситуації, яка відображає онтологічні суттєві відношення між предметами чи предметом і його ознакою. У вужчому розумінні, пропозиція представляє предметно-ознакову концептуальну структуру, що об’єднує денотативне і сигніфікативне значення. І. Р. Вихованець визначає її як “стабільне семантичне ядро, об’єктивну семантичну константу речення, яка відображає структуру ситуації [там само, с. 121–122].

Сама пропозиція неодномірна, вона пов’язана з вираженням у диктумній частині речення кількох значеннєвих шарів: власнепропозитивного, внутрішньопрпозитивного, – що відображає структуру пропозиції, і припропозитивного, – який об’єднує набір зовнішніх щодо пропозиції, але прикріплених до неї, тих, що обслуговують її зміст.

За Б. Расселом, центром пропозиції є предикат, який виражає власне пропозитивний зміст [11, с. 116–134].

Аналіз предикатів – одна з найголовніших проблем семантичного синтаксису. У зв'язку з поняттям предиката в сучасній лінгвістиці обговорюють проблеми класифікації предикатів, засади для створення їхніх різноманітних типологій, питання співвідношення предиката і присудка, можливості вираження предикатів мовними засобами, специфіки дієслівного предиката. Г. О. Золотова вважає, що “комплексний “об’ємний” розгляд якостей дієслівного предиката відкриває можливості побудови семантико-синтаксичної класифікації речення, що виявляє єдність форми і змісту в синтаксисі” [9, с. 169].

Сучасна граматична теорія виробила різноманітні критерії класифікації предикатів. Основну увагу приділяють семантичним класифікаціям, бо семантична природа предиката передбачена способом мисленнєвого членування дійсності.

Оригінальну типологію предикатів на об’єктивних (логічних) засадах створив Ю. С. Степанов [1980; 1981; 1998]. За його концепцією, до базових належать десять типів предикатів, що виділені на засадах категорій, визначених ще Аристотелем (“Сутність”, “Якість”, “Дія”, “Кількість”, “Відношення”, “Місце”, “Час”, “Положення”, “Володіння”, “Стан”, “Відчуття”) [12, с. 311–323]. На основі логічних ознак також виділяють семантичні типи предикатів: характеристичні (ті, що позначають статичну чи динамічну ознаку), таксономічні (класифікаційні), реляційні (вказують на відношення між об’єктами), темпоральні та локативні.

Семантичні описи речення найчастіше засновані на характеристиці предикатів залежно від ситуації дійсності, яку вони позначають (Й. Ф. Андерш, І. Р. Вихованець, В. В. Богданов, О. І. Москальська, Т. П. Ломтев). На цих засадах виділяють предикати дії, стану, якості, відношення. У. Чейф [1975], чия класифікація стала однією з найпопулярніших, виділяє два класи предикатів – стани і події. Події він поділяє на процеси, які виражають зміни, дії і процеси-дії, а також виділяє предикати всезагального стану і всезагальної дії. В українському мовознавстві найчастіше застосовують семантичну класифікацію І. Р. Вихованця, який виділяє п’ять типів предикатів: дії, процесу, стану, якості, кількості [6, с. 93–108].

Предикати також можуть бути описані на основі комплексу характерних для них ознак як конструктивних елементів речення. Ці класифікації доповнюють описані вище за типом відображуваної ситуації. Зразок такої типології предикатів пропонують Р. Ван Валін і У. Фолі [1982], класифікуючи їх на кількох засадах, серед яких найважливішими є дві: 1) ситуація є динамічною чи статичною; 2) контролює її який-небудь учасник чи ні. За цими показниками вони визначають чотири основних типи предикатів: предикати стану (статичні, некеровані, напр. *важити, нагадувати високий, хворий*); предикати подій дійсності (динамічні некеровані, напр. *блищати, рости, падати, помирати*), предикати, положення (статичні, керовані, напр. *сидіти, стояти, лежати*) і предикати дії (динамічні, керовані, напр. *бігти, стрибати, бити*). Названі чотири типи за цією класифікацією „представляють лише вихідний пункт для подальшого аналізу, завданням якого є створення універсальної типології предикатів” [4, с. 383].

До наведеної типології предикатів близькою є класифікація, запропонована Т. В. Булигіною [3]. В її основу покладено “стани справ”, представлених предикатами, – семантичних ознак, граматично релевантних для цілих класів одиниць. Такими є основні ознаки: 1) наявність / відсутність часової пов’язаності (позачасовість, постійність / періодичність); 2) статичність / динамічність; 3) тривалість / нетривалість; 4) часова перспектива, тобто: а) перспективність / безперспективність (для процесів); б) підготовленість / непідготовленість попереднім процесом (для подій); 5) контрольованість / неконтрольованість. Визначені на цих засадах предикати

представляють ієрархічно організовану систему, у якій вибудовані такі типи предикатів: якості; здатності (звички, уміння, рід занять) і явища, що поділені на статичні явища (стани, ситуації (поведінка), положення (позиції), перебування) і динамічні явища (дії), які, у свою чергу, розмежовані на процеси (діяльність) і події (вчинки), а також виділено гомогенні процеси (гомогенна діяльність), інтенції (спроби), результати (звершення), події (досягнення) [3, с. 17–82].

Однією із найпоширеніших у східнослов'янському мовознавстві є класифікація Л. М. Васильєва [5], який увесь обсяг предикативних одиниць систематизував за трьома показниками:

1) *за доміантними компонентами значень*, що виділені на базі лексичних парадигм;

2) *за ядерними компонентами*, що виконують функцію ідентифікаторів основних семантичних класів слів і фразеологізмів та виділені за денотативним (ономасіологічним) принципом;

3) *за синтагматичним компонентом*, який визначено на базі семантико-синтаксичних моделей речення, основою яких є предикат.

Ці три принципи класифікації взаємопереплетені. За доміантним лексичним компонентом значень Л. М. Васильєв виділяє два основних типи предикатів: *буттєві* (за доміантним компонентом “бути / не бути”) і *акціональні* (за доміантним компонентом “здійснювати дію чи ні”).

I. Буттєві предикати

1. Власне-буттєві і подійні (*бути, існувати, відбуватися*). Для семантико-синтаксичних моделей з такими предикатами обов'язковою є лише позиція суб'єкта.

2. Буттєво-релятивні (предикати відношень) – (*рівнятися, належати*) – інваріантне значення “бути / не бути у якомусь відношенні до кого / чого”.

3. Буттєво-кваліфікативні (предикати характеристики) – (*новий, широкий*) – інваріантне значення “бути / не бути якимось за якістю, кількістю, формою”.

4. Буттєво-оцінні – (*гарний, поганий, приємний*) – інваріантне значення “бути оціненим позитивно / негативно з певного погляду”.

5. Буттєво-генеративні – (*звучати, дзвеніти, світити, мигати*) – інваріантне значення “бути / не бути джерелом вияву чи породження якоїсь ознаки”.

6. Буттєво-статуальні (предикати стану) – (*твердий, спати*) – інваріантне значення “бути / не бути у якомусь стані”.

7. Буттєво-локативні (предикати просторового значення) – (*сидіти, стояти, висіти*) – інваріантне значення “перебувати в якомусь просторовому орієнтирі”.

8. Буттєво-акціональні (предикати діяльності) – (*займатися, слюсарювати*) – інваріантне значення “бути / не бути зайнятим певною діяльністю”.

9. Буттєво-функціональні (предикати функціонування) – (*обертатися, двигіти*) – інваріантне значення “бути / не бути функціональним, діючим”.

Особливе місце серед буттєвих предикатів займають допоміжні, синтаксично несамотійні дієслова:

1. Дієслова-зв'язки – *бути*.

2. Модальні дієслова і предикативи – *могти, хотіти*.

3. Дієслова “думки” – *вважати, надіятися*.

4. Фазові дієслова – *починати, продовжувати*.

5. Абстрактні дієслова поведінки – *вчиняти, вести*.

6. Абстрактні локативи – *перебувати*.

II. Акціональні предикати

Ця група представлена в основному дієсловами дії, впливу, руху і

психофізіологічних процесів (*робити, створювати, руйнувати, думати*).

За абстрактними ядерними ідентифікаційними компонентами виділяють такі семантичні (ономасіологічні) класи слів:

1. Буттєві і подійні предикати:
 - абстрактного буття – *бути, з'являтися*;
 - біологічного існування – *жити*;
 - фазові – *починати, закінчуватися*;
2. Предикати відношення (релятиви):
 - абстрактні релятиви – *залежати*;
 - посесиви – *мати, належати*;
 - компаративи – *відповідати, рівнятися*;
 - партитиви (виражають відношення цілого до частини) – *об'єднувати, складати*;
3. Предикати властивостей (кваліфікатори):
 - якісні – *старіти, молодіти*;
 - параметричні – *збільшуватися, зменшуватися*;
 - вияву ознаки чи характеристики – *дзвеніти, біліти*;
4. Оцінні предикати:
 - абстрактно-оцінні (загальної оцінки) – *гарний, поганий*;
 - модально-оцінні – *хотіти, бажати*;
 - предикати думки – *вважати, припускати*;
 - предикати поведінки – *шахраювати*;
5. Предикати стану (стативи):
 - фізичного і фізіологічного – *втомлюватися, хворіти*;
 - психофізіологічного, тобто розумового – *сумувати*;
 - соціального стану – *багатіти, бідніти*;
6. Предикати положення у просторі (локативи):
 - абстрактні – *перебувати*;
 - просторово-кваліфікативні – *сидіти, лежати*;
7. Акціональні предикати:
 - фізичної, мовномисленневої і психічної діяльності, тобто предикати класу дій чи процесів – *керувати, старатися*;
 - конкретної дії – фізичної, розумової, вольової – *стукати, думати*;
 - впливу – *итовхати, стискати*;
 - руху – *рухатися, ходити*;
 - здатності до дії – *уміти, могли* ;
8. Акціонально-процесуальні:
 - чуттєвого і розумового сприймання – *бачити, чути*;
 - фізіологічних процесів – *дихати, позіхати*;
9. Функційні предикати (у Г. О. Золотової – функтивні) – *годинник іде, серце б'ється*.

Ономасіологічні (денотативні) класи ознак слів, що виділені за ядерними компонентами значень (за семантичним ідентифікатором класу), можуть об'єднувати буттєві і акціональні предикати, а також різноманітні їхні деривати: каузативи (значення причини); фактитиви; результативи; інгресиви; інхоативи; інтенсиви.

Вони мають парадигматичну структуру, що ґрунтована на семних опозиціях:

- каузативності / некаузативності;
- буттєвості / становлення (інхоативності);
- результативності / нерезультативності;

- активності / пасивності;
- позитивної / негативної модальності.

Предикати стану:

- інхоативи – *м'якнути, висихати*;
- каузативи і фактитиви – *сушити*;
- результативи – *висушити, пом'якшити*;
- інгресиви – *засинати, застуджуватися*;
- інтенсиви – *розхворітися, розіспатися*.

За синтагматичними семами (семантичними валентностями) виділяють такі типи предикатів:

- суб'єктні – *Він спить, відпочиває*;
- двосуб'єктні – *А дружить з Б*;
- суб'єктно-об'єктні – *Він будує дім*;
- суб'єктно-об'єктно-адресатні – *Він подарував мені книгу*;
- суб'єктно-локативні – *Київ стоїть на Дніпрі*;
- каузативні (фактитивні) – *А веде Б*;
- оцінні – *Він гарний лікар*.

Г. О. Золотова [8, с. 77] представила спробу систематизації дієслів, базовану на врахуванні подібності та відмінності:

- у лексико-семантичному значенні;
- у їхній морфологічній парадигмі;
- у способах синтаксичного поширення;
- у семантико-синтаксичній ролі в структурі речення.

Розвиток сучасної когнітивної лінгвістики дав можливість розширити діапазон опису предикатів, залучивши до їхнього аналізу певні когнітивні категорії – семантичні примітиви, такі, як тривалість / монументальність, закономірність / незакономірність, статичність модифікації, однократність ситуації / багатократність, стабільність (стан речей нормальний, регулярний) / подійність процесу (багатофазова модифікація) / моментальність (однофазова модифікація), локалізації: просторова, часова; просторова: зовнішня / внутрішня локалізація: контактна / неконтактна локалізація; локалізація: характерна / випадкова; дія / бездіяльність; каузація: закономірна / незакономірна. За допомогою цих примітивів описують конкретну ситуацію. Це перший крок до класифікації ситуацій мови (пропозицій речень), запропонованих Ж.-П. Бенуа [2]: статичні просторові, посесивні, експерієнсивні, модифікативно-процесні, просторові ситуації, каузативні ситуації, дії, заняття, каузація посесивності і депосесивності, абсолютив. Ситуації у завершеному вигляді встановлюють при рольовому виявленні партиципantів.

Відомі також класифікації предикатів за кількістю і якістю змінних (термів, актантів), що входять до складу кожного з них. У класифікаціях предикатів також можна враховувати їхні кількісні показники: відображений у предикаті спосіб організації інформації визначає їх як нуль-місні, одномісні, багатомісні (Б. О. Абрамов, В. В. Богданов, І. Р. Вихованець, Л. Теньєр та ін.).

Одним із найважливіших питань теорії речення є співвідношення предиката і присудка, предиката і дієслова. Часто дослідники речення ототожнюють предикат із присудком, хоча з терміном “присудок” асоційовано передусім формальний аспект цього члена речення, а з терміном “предикат” – його значеннєвий аспект. Тому прийнято говорити про формальні типи присудка (пор. дієслівний, іменний присудок), але про семантичні типи предикатів.

Неоднозначні думки зустрічаємо і в питанні про співвідношення предикатів і частин мови, що їх виражають, головню – предикатів і дієслів. Як наголошує І. Р. Вихованець, “дієслова, прикметники, числівники та прислівники становлять клас предикатів” [7, с. 217]. У сучасній логіці й мовознавстві досить поширений дещо застарілий погляд (його умовно можна йменувати “словниковим”), згідно якого, на думку Ю. С. Степанова, “типові предикати – це дієслова, що по суті нічим не відрізняються від імен, окрім того, що іменують не предмети, а дії” [14, с. 293].

Складну проблему розмежування предикатів і дієслів (уміння не змішувати предикати з дієсловами) у 50-х роках доволі успішно розв’язали Л. Єльмслев і Е. Бенвеніст. Л. Єльмслев усвідомив, що “[...] часткові випадки як загальний випадок: факт відмінності завжди [...] належить реченню, або, як би ми сказали зараз, предикату; дієслівне ж слово вказує лише на семантичну ознаку предиката, на те, що ця ознака, будучи відстороненою від предиката і від речення, представлена у вигляді окремого слова-дієслова [18, с. 264]. Якщо продовжити думку Л. Єльмслова, дієслова, представлені у словниках (в індоєвропейських мовах найчастіше у формі інфінітива), – це не “імена дій”, а абстракції, створені лінгвістами. Дієслово – це одиниця, що поєднує значення предиката і певну кількість інших ознак, які визначені семантикою суб’єкта, об’єктів, трансформацій і перифраз цього предиката. Предикати – це особливі семантичні сутності мови, і вони типізовані мовою не у формі словникових одиниць дієслів, а в формі пропозитивних функцій і відповідних їм “структурних схем речення” [14, с. 295].

Отже, співвідношення дієслова і предиката нині потрактовують як співвідношення певної мовної сутності та її функції.

Розрізнення іменних і дієслівних предикатів, що мають цілком очевидні граматичні підстави, послідовно проводять з урахуванням семантичних протиставлень. Однак більшість дослідників предикат ототожнюють з дієсловом. Так, будь-яке дієслово в реченні, а точніше, “дієслівна функція” є предикатом (релятором). Релятивні особливості дієслова реалізовані на сигніфікативному рівні значення речення, денотативні особливості дієслівного знака виявлені у пропозитивному аспекті речення. “Дієслівна функція є нічим іншим, як предикатом речення будь-якого типу (включаючи бездієслівні речення, іменні та ін.)” [13, с. 119].

Пов’язуючи значення диктумної частини речення з предикатом, (а “пропозиції забезпечені запасами предикатної лексики, можливостями її морфологічного варіювання” [16, с. 14]), дослідники відзначають, що відомості про пропозицію “майже безпосередньо можна брати із тієї частини лексикології, яка присвячена семантиці предикатних слів, конкретніше різноманітним групам дієслів” [там само, с. 9].

У сучасній граматиці досить поширеним є погляд, згідно з яким семантичний опис підметово-присудкових дієслівних речень може бути здійснено лише з опорою на вичерпні і багатомірні лексико-семантичні класифікації усіх дієслів і віддієслівних фразеологізмів. Тому в підсумку опису дієслівних предикатів і семантики дієслівних речень лінгвістична теорія звернена до лексико-семантичної класифікації дієслів. У зв’язку з цим аналіз дієслівного речення важливо доповнювати лексико-семантичним описом дієслів.

Пошуки системи в багатогранній організації мови, спроба подати синтаксичні поняття в ракурсі не тільки їхніх структурних, а й пропозиційно-змістових особливостей, неодмінно стимулюють розвиток мовознавчої науки, а вивчення речення з цих позицій відкриває нові перспективи синтаксичного дослідження.

Л і т е р а т у р а :

1. *Андерш Й. Ф.* Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Йосип Фрідріхович Андерш. – К. : Наук. думка, 1987. – 191 с.
2. *Бенуа Ж.-П.* Предикатно-ролевая классификация ситуаций в русском языке (опыт когнитивной семантики к ролевой грамматике русского языка) / Ж.-П. Бенуа // Русистика сегодня. – 1995. – № 2, 3. – С. 11–19.
3. *Булыгина Т. В.* К построению типологии предикатов в русском языке / Т. В. Булыгина // Семантические типы предикатов / [отв. ред. О. Н. Селиверстова]. – М. : Наука, 1982. – С. 7–85.
4. *Ван Валин Р.* Референциально-ролевая грамматика / Р. Ван Валин, У. Фоли // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1982. – Вып. XI. – С. 376–411.
5. *Васильев Л. М.* Семантика русского глагола / Леонид Михайлович Васильев. – М. : Высшая школа, 1981. – 184 с.
6. *Вихованець І. Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови / Іван Романович Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
7. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис / Іван Романович Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
8. *Золотова Г. А.* Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Оніпенко, М. Сидорова ; под ред. Г. А. Золотовой. – М. : Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова, Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2004. – 537 с.
9. *Золотова Г. А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Галина Александровна Золотова. – М. : КомКнига, 2007. – 366 с.
10. *Кибрик А. Е.* Проблемы синтаксических отношений в универсальной грамматике / А. Е. Кибрик // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1982. – Вып. XI. – С. 5–36.
11. *Рассел Б.* Дескрипции / Б. Рассел // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Радуга, 1982. – Вып. 13. Логика и лингвистика. – С. 116–134.
12. *Степанов Ю. С.* К универсальной классификации предикатов / Ю. С. Степанов // Изв. АН СССР. – СЛЯ. – 1980. – Т. 39. – № 4. – С. 311–323.
13. *Степанов Ю. С.* Имена. Предикаты. Предложения. Семиологическая грамматика / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
14. *Степанов Ю. С.* Константы: словарь русской культуры: опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
15. *Шведова Н. Ю.* О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Н. Ю. Шведова // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: доклады советской делегации. – М. : Наука, 1973. – С. 458–483.
16. *Шмелева Т. В.* Семантический синтаксис: Текст лекций курса “Современный русский язык” / Татьяна Викторовна Шмелева. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 76 с.
17. *Чейф У.* Значение и структура языка: пер. с англ. / Уоллес Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 432 с.
18. *Hjelmslev L.* Le verbe et la phrase nominale / L. Hjelmslev // Mélanges de philologie, de littérature et d'histoire anciennes offerts à J. Marouzeau. – 1948. – P. 253–281.

R e f e r e n c e s :

1. *Anderš J. F.* Tupologia prostuh dieslivnuh rechen u cheskij movi v zistavlenni z ukrajinskoju [Typology of simple verb sentences in the Czech language in juxtaposition with the Ukrainian] / Joseph Fridrihovič Anderš. – K. : Naukova dumka, 1987. – 191 s.
2. *Benua Ž.-P.* Predikatno-rolevaja klassifikacija situasij v ruskom jazike (oput kognitivnoj semantiki k rolevoj grammatike russkogo jazika) [Predikatno-role classification situations in the Russian language (the experience of cognitive semantics to the role of the Russian language grammar)] / Ž.-P. Benua // Rusistika segodna. – 1995. – № 2, 3. – S. 11–19.
3. *Buligina T. V.* K postrojeniju tipologiji predikatov v ruskom jazuke [To build typologies predicates in Russian] / T. V. Buligina // Semanticheskiji tipu predikatov / [otv. red. O. N. Seliverstova]. – M. : Nauka, 1982. – S. 7–85.
4. *Van Valin R.* Referencialno-rolevaja grammatika [Referencialno-role-playing grammar] / R. Van Valin, U. Foli // Novoje v zarubežnoj lingvistike. – M. : Progress, 1982. – Vup. XI. – S. 376–411.
5. *Vasiljev L. M.* Semantika russkogo glagola [The semantics of the verb Russian] / L. M. Vasiljev. – M. : Vusšaja škola, 1981. – 184 s.

6. *Vuhovanets I. R.* Narusu z funkčionalnogo syntaksisu ukrajinskoji movu [Sketches from the functional syntax of the Ukrainian language] / I. R. Vuhovanets. – K. : Nauk. dumka, 1992. – 222 s.
7. *Vuhovanets I. R.* Gramatika ukrajinskoji movu. Syntaksis [The grammar of the Ukrainian language. The Syntax] / I. R. Vuhovanets. – K. : Lubid, 1993. – 368 s.
8. *Zolotova G. A.* Kommunikativnaja grammatika russkogo jazuka [Communicative grammar of Russian language] / G. A. Zolotova, N. K. Onipenko, M. Sidorova ; pod. red. G. A. Zolotovoj. – M. : In-t rus. jazuka im. V. V. Vunogradova, Moskovskij gos. un-t im. M. V. Lomonosova, 2004. – 537 s.
9. *Zolotova G. A.* Kommunikativnuje aspektu russkogo syntaksisa [Communicative aspects of Russian syntax] / G. A. Zolotova. – M. : KomKniga, 2007. – 366 s.
10. *Kibrik A. E.* Problemu syntaksicheskikh otnoshenij v universalnoj grammatike [The problem of syntactic relations in universal grammar] / A. E. Kibrik // *Novoje v zarubežnoj lingvistike*. – M. : Progress, 1982. – Vup. XI. – S. 5–36.
11. *Rassel B.* Deskripciji [Deskripcii] / B. Rassel // *Novoje v zarubežnoj lingvistike*. – M. : Raduga, 1982. – Vup. 13. Logika i lingvistika. – S. 116–134.
12. *Stepanov U. S.* K universalnoj klassifikaciji predikatov [Universal classification predicates] / U. S. Stepanov // *Izv. AN SSSR. – SLJA*. – 1980. – T. 39. – № 4. – S. 311–323.
13. *Stepanov U. S.* Imena. Predikaty. Predloženiya. Semiologičeskaja grammatika [Names. Predicates. Proposals. Semiologičeskaja grammar] / U. S. Stepanov. – M. : Nauka, 1981. – 360 s.
14. *Stepanov U. S.* Konstanty: slovar russkoj kultury: opyt issledovanija [Constants: dictionary of Russian culture: study] / U. S. Stepanov. – M. : Škola “Jazuky russkoj kultury”, 1997. – 824 s.
15. *Švedova N. U.* O sootnošeniji grammatičeskoi i syntaksičeskoi struktury predloženiya [About the relationship between grammatical and semantic sentence structure] / N. U. Švedova // *Slavanskoje jazukoznanije: VII Meždunarodnyj sjezd slavistov: doklady sovetsoj delegaciji*. – M. : Nauka, 1973. – S. 458–483.
16. *Šmeleva T. V.* Semantičeskij syntaksis: Tekst lekcij kursa “Sovremennyj russkij jazuk” [Semantic syntax: Text of lectures of the course “Modern Russian language”] / T. V. Šmeleva. – Krasnojarsk : Izd-vo Krasnojarsk. un-ta, 1988. – 76 s.
17. *Čejf U.* Značenije i struktura jazyka [The meaning and the structure of the language]. Per. s angl. / U. Čejf. – M. : Progress, 1975. – 432 s.
18. *Hjelmslev L.* Le verbe et la phrase nominale / L. Hjelmslev // *Mélanges de philologie, de littérature et d'histoire anciennes offerts à J. Marouzeau*. – 1948. – P. 253–281.

Леута А. И. Современные интерпретации глагольного предиката в структуре предложения.

В статье проведен анализ современного этапа развития отечественной и зарубежной грамматической науки в области понимания характера и принципов организации предложения. Особое внимание обращено на становление и достижения семантического синтаксиса как нового этапа интерпретации закономерностей образования предложения на основе теории вербоцентризма. Проанализирована роль и определены конструктивные возможности предиката как главного звена структуры предложения, рассмотрены наиболее распространенные классификации глагольных предикатов в отечественном и зарубежном языкознании. Акцентировано внимание на перспективах развития синтаксиса на основе изучения предиката.

Ключевые слова: синтаксис, семантика, структура предложения, предикат, глагол, глагольное значение, валентность, вербоцентризм, типология предикатов.

Leuta O. I. Modern Interpretation of Verbal Predicate in Structure of Sentence.

In the article the analysis of the modern stage of development of the domestic and foreign grammatical science in the field of interpretation of the nature and principles of organization of a sentence. Particular attention is drawn to the establishment and achievements of semantic syntax highlighting as a new phase of the interpretation of the laws of variation of sentence on the basis of verbocentrism. Analyzes the role and constructive ability of the predicate as the main management structure of the sentence, the most common classification of verbal predicates in the domestic and foreign linguistics. Predicates as special elements of the syntactic units now attract attention syntaksistiv, because through the prism of the theories of Valence, intencii science was able to potlumačiti the mechanism of generation of sentence. At the same time, analysis of predicates is closely connected with the creation of semantic typology of verbs, which are the typical representing predicate function sentence. In scientific account of domestic and foreign scientists are a lot of attempts of the typology of verbs that are built on different principles, but it cannot create convincing. That is

why the dièslivnij predicate, remains the focus of gramatistiv and opens up significant prospects for development of syntax.

Keywords: syntax, semantics, sentence structure, the predicate verb dièslivne meaning, Valence, verbo centrism, typology of predicates.

УДК 81'367.2:[811.161.2+81.411.2

Лихошерстова М. Ю.
Київський національний лінгвістичний університет

РЕЧЕННЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ І АРАБСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджуються синтаксичні мовні засоби вираження темпоральності в українській і арабській мовах, що входять до структури функціонально-семантичного поля темпоральності. Синтаксичні засоби, зокрема, речення містять відповідну сему і передають різні часові відношення, реалізуючи в мовленні часову локалізацію.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, темпоральність, речення, темпоральні сполучники.

Пріоритетним напрямом сучасних лінгвістичних досліджень є розгляд мовних явищ у функціональному аспекті, тобто з погляду їхнього функціонування в мовленні під час комунікації. Теоретичною основою функціонального аспекту мовних явищ є положення про функціональну асиметрію мови, тобто відсутність ізоморфізму між одиницями плану вираження й плану змісту. Один і той самий граматичний засіб може виконувати безліч функцій у мовленні, водночас певна функція може ути притаманна багатьом мовним засобам.

Зіставне вивчення темпорального комплексу, зокрема речень із темпоральною семантикою з точки зору їх функціонування, залишається до цього часу не достатньо розробленим питанням в українському сходознавстві, чим і зумовлюється актуальність пропонованої статті.

Мета статті – виявлення потенційних можливостей речень у функціонально-семантичному полі темпоральності в українській і арабській мовах.

Завдання:

- класифікація типів речень із темпоральною семантикою;
- визначення сполучуваних комплексів, які виконують функцію зв'язку та виражають темпоральні семантико-синтаксичні відношення у складнопідрядному реченні;
- виявлення аломорфних й ізоморфних особливостей функціонування речень у темпоральних категорійних ситуаціях у зіставлюваних мовах.

Синтаксичний рівень функціонально-семантичного поля (далі – ФСП) темпоральності української і арабської мов охоплює синтаксичні одиниці, що позначають час: словосполучення і речення. Предметом дослідження у цій статті є саме речення із темпоральною семантикою.

Сучасна лінгвістика розглядає речення як багатоаспектну синтаксичну одиницю, як комплекс декількох відносно незалежних підсистем [7], що є знаком цілої події, ситуації, тимчасом слово і словосполучення орієнтовані на позначення предметів і